

Рецензії

ПОТРІЙНЕ «А» («АКАДЕМІК» ПРО «АКАДЕМІЮ» ТА «АКАДЕМІКІВ»)

**[Рец.]: Яременко М. В. «Академіки» та «Академія».
Соціальна історія освіти і освіченості в Україні XVIIIст. /
Максим Васильович Яременко. – Харків: Акта, 2014. – 543 с.**

Після прочитання рецензованої книги я почав сумніватися у тому, що історія Київських Атен колись буде дописана. Тут маю на увазі оту саму «стару» Академію – інтелектуальне та освітнє серце Гетьманщини. Вже наявні численні статті та визнані класичними книги Миколи Петрова [1], Дмитра Вишневського [2], Федора Тітова [3], Василя Серебреннікова [4], Олександра Сидоренка [5], Зої Хижняк та Валерія Маньківського [6], здавалося б унеможлилювали написання якісно нових великих текстів про «Могилянку», однак нова книга Максима Яременка переконує, що це не так, і є ще чимало запитань, котрі можна задати джерелам, у тому числі вже й давно опублікованим та загальновідомим.

М. Яременко звернув увагу на маловивченість студентської корпорації, як певної когорти чи пак «живого і зовсім не статичного упродовж двох століть функціонування організму» (с. 17)¹. Дійсно, навіть найбільш ґрунтовні розвідки переважно «вихоплювали» з-поміж могилянців окремі постаті, помітні своєю вченістю, кар'єрою, походженням, поведінкою (у т.ч. й девіантною). На цьому тлі рецензована книга є дійсно великим поступом, оскільки розглядає студентство як певну спільноту, котру можна аналізувати на основі демографічних параметрів, успішності, станового походження, та порівнювати їх із подібними європейськими корпораціями. Подібні дані дуже важливі самі-по-собі, однак зовсім не є самоціллю, оскільки є підставами для вивчення більш ширших аспектів шкільництва, письменності та освітніх стратегій українського соціуму XVIII ст. А ці матерії, у свою чергу, дозволяють розмірковувати про успішність реалізації унійної та православної програм дисциплінування вірян і духівництва й про роль Академії у зв'язках різних українських територій (с. 18).

Звісно, що реалізація такого амбітного задуму можлива на основі опрацювання значної джерельної бази. Її основою є списки спудеїв (у першу чергу за 1737 і 1738 роки), з фіксацією їхніх імен, віку, станового походження, тощо. Дуже важливо, що Автор докладно вивчив механізми створення та функціонування цих (та й інших) документів. Це посприяло більш чіткому артикулюванню питань до джерел (а отже і якості відповідей) та допомогло уникнути численних джерельних пасток. Ретельність і детальність цього джерелознавчого блоку (с. 27–48) виходить за межі традиційного ознайомлення потенційного читача з джерелами, і своїм змістовим наповненням дає багато інформації, навіть, що до тем мало дотичних до тематики книги, наприклад, – функціонування діловодства доби Гетьманщини. Відтак, моє зауваження до цього шкіцу є можливо риторичним, та хотілося б побачити у такому стилі характеристику бодай кількох інших джерел, котрі стали підставою для просопографічного аналізу долі студентів чи їхніх освітніх стратегій. Однак, це вже нагадає оту одвічну дилему про найкраще співвідношення каші та масла.

Ознайомлення з історіографічним блоком роботи спонукало рекомендувати цей текст студентам, як разок для написання історіографії їхніх власних кваліфікаційних досліджень. На жаль, більшість українських істориків подає історіографію просто як перелік праць дотичних (чи не дуже) до проблеми, почасти із покликаннями на «потрібних авторитетів». У даному випадку йдеться про аналіз концепцій та підходів, інакше кажучи, те, чому студентська когорта Київських Атен по-різному вивчалася істориками різних шкіл та епох. Важливо, що йдеться про саме про засадничі праці та тези, натомість, покликання на «точкові» дослідження, та їхнє тлумачення подибуємо вже у відповідних розділах книги.

Що до розділів, то у першому із них (с. 51–126) Автор намагається намалювати колективний портрет київських студентів 1737–38 рр. Споглядання цієї картини дає уявлення про станове походження, вікові характеристики, географію походження, та старанність у навчанні всієї студентської когорти загалом. Більше чи менше дотримуючись цієї схеми, у наступних розділах книги М. Яременко осібно вивчає мікрогрупи козацтва, шляхти, міщан, посполитих, духівництва. Родзинками цих розділів, як на мене, є спроби реконструкції (конструювання) освітніх стратегій представників різних станів. Інакше кажучи, окрім

¹ Тут і далі в круглих дужках подаю покликання на сторінки рецензованої книги.

аналізу поширення освіченості та її змісту, йдеться про дуже важливі для розуміння світогляду суспільства Гетьманщини речі – усвідомлення необхідності навчання, мотивації до його здійснення. У розповіді про мотивації та внутрішні ментальні установки Автор не обмежується тільки вступом до Академії, він стежить за своїми персонажами далі, і тому ми можемо дізнатися чому, наприклад, Коваленки, приїхавши до Києва ставали Ковальськими, чи скільки вони платили за навчання та витрачали на прожиття, як сприймали своїх «колег» з інших станів та регіонів.

Вказані проблеми ведуть Автора та читачів за межі дослідницького поля, окресленого у назві та передмові, адже, наприклад, ми до сьогодні достеменно не визначилися із проблемою відсіювання міщан від посполитих (і навпаки), у тогочасному соціумі. І, власне, М. Яременко просто змушений говорити про це на сторінках своєї книги (с. 303–309).

У підсумку Автор підводить читача до висновку, що виокремлені ним тенденції суголосні з такими ж у середовищі європейського шкільництва. Він ще раз наголошує на безпідставності шаблонних уявлень про загальний потяг до знань нібито притаманний тогочасному суспільству. Лише представники шляхти та духовництва мали власні, універсальні, притаманні їхнім станам стимули до навчання. Зауважу, що в сенсі висновків, кожен з параграфів книги дає читачу поштовх до певних узагальнень. Подібна внутрішня цілісність багатьох сюжетів зумовлена тим, що раніше вони були опубліковані у вигляді окремих статей.

Насамкінець хотілося б відзначити і якісний науковий апарат монографії. Автор запропонував нам силу додатків, котрі концентрують і наочно представляють когорту спудеїв у світлі «лукавих цифр» та є цінним джерелом готової інформації для дослідників соціальної історії Гетьманщини. Географічний та іменний показники значно полегшують пошук необхідної інформації. За наявність останнього, думається, М. Яременкові подякує не один невтомний шукач генеалогії, а може і навпаки – не подякує, адже дізнається, що його далекий предок немає ніякого відношення до старої польської аристократії, а колись власноруч «ошляхетнив» себе в Академії.

Література

1. Петров Н. Киевская Академия во второй половине XVII века / Николай Петров. – К., 1895.
2. Вишневский Д. Киевская академия в первой половине XVIII столетия / Дмитрий Вишневский. – К., 1903.
3. Титов Ф. Императорская Киевская духовная академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615 – 1915 гг.). Историческая записка / Федор Титов. – К., 2003.
4. Серебрянников В. Киевская академия с половины XVIII века до преобразования ея в 1819 году / Василий Серебрянников. – К., 1897.
5. Sydorenko A. The Kievan Academy in the Seventeenth century / Alexander Sydorenko. – Ottawa, 1977.
6. Хижняк З. Історія Києво-Могилянської академії / З. Хижняк, В. Маньківський. – К., 2003.

І. О. Сердюк

ПРО МИНУЛЕ – З НАДІЄЮ НА МАЙБУТНЄ

[Рец.]: Гирич І. Б. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.): Монографія. – К.: Український письменник, 2014. – 496 с.

Цукритесь мед часу, і простору, і руху
Надій, любовей, віри й Духу
Володимир Кашка

Фахівцям, заглибленим у вивчення «українського довгого XX-го століття», добре знайомі праці знаного київського історика, археографа, редактора й популяризатора наукових знань Ігоря Борисовича Гирича, у полі дослідницьких зацікавлень якого довгий час перебувала низка проблем з інтелектуальної й культурної історії України. У своїх попередніх студіях він порушив питання, пов'язані з історіософськими засадами українського історіописання, біографістикою відомих діячів другої половини XIX – початку XX ст. (В. Вернадський, А. Жук, С. Єфремов та ін.), біоісторіографією видатних українських учених (М. Брайчевський, М. Грушевський, В. Липинський, Я. Дашкевич та ін.). Значну цінність для реконструкції унікального мікрокосму середовища української культурницької та політичної еліти наприкінці XIX – на початку XX ст. становлять праці І. Гирича про творчі та наукові контакти В. Антоновича, М. Грушевського, С. Єфремова, М. Василенка, І. Франка [1; 2; 3]. Започатковані були ці дослідження ґрунтовною кандидатською дисертацією «Архів М. Грушевського як джерело для вивчення діяльності визначних постатей українського руху (М. Грушевський, С. Єфремов, В. Липинський, М. Василенко)» (К., 1995). У подальшому І. Гирич активно досліджував життя і діяльність М. Грушевського, присвятивши цій проблемі близько півсотні статей, одночасно публікуючи його щоденники, епістолярій, публіцистичні твори, та виступаючи з 2001 р. відповідальним секретарем редколегії 50-томного видання творів великого історика. Важливими є також такі праці Гирича, як «Концептуальні проблеми історії України» (2011), «Історичні причини наших поразок і перемог» (2011), «Київ в українській історії» (2011), збірка статей «Між наукою і політикою: Історіографічні